

{-MATI(N)} GERUNDIUMU ÜZERİNE

Talat Tekin*

Çev. Ümit Özgür Demirci**

Bilindiđi gibi {-p} gerundiumu ve onun genişletilmiş şekli olan {-pAn} gerundiumunun Eski Türkçedeki olumsuz karşılığı {-mAtI(n)} şeklindedir. Ör: Orhon yazıtlarında *udı-matı* “uyumadan” *olormatı* “oturmadan” *sakın-matı* “düşünmeden” *al-matin* “almadan” vb...

{-mAtI(n)} olumsuz anlamdaki gerundium eki runik harfli metinlerde sürekli dış konsonantı olan “t” ile yazılır. (*udı-matı*, *olor-matı*, *sakın-matı*, *al-matı*) ve Irk Bitig’de (*uç-a u-matin* “uçamadan” *kamşa-yu u-matin* “hareket edemeden”) örneklerinde olduğu gibi Uygur metinlerinde sadece *-matın* / *-metin* şeklinde değil; aynı zamanda *-madın* / *-medin* şeklinde de görülür. *biltiz-metin üküş tınlıglarığ ölüür* “Fark etmeden pek çok canlıyı öldürür” (U IV A 132) *tün sayu öd yazmatın muntag sakınç kılsar* (TT VI 355) *biltiz-medin*, *tuyuz-madın* (TT IV 355) Ayrıca *-madın* gerundiumu Brāhmi metinlerinde açıkça *-d* ile yazılmıştır. *kıl-ma-dim* [kılmadın] (TT VIII 51)

Karahanlı Türkçesinde bu gerundium sürekli /d/ ile yazılmıştır: *bil-medi* (KB 4187) *bil-medin* (KB 634) *yér-medin* (KB 592) *ér-medin* (KB 592) *uk-madın* (KB 592) *tapındur-madın* (KB 634) *uk-madın* (AH 119) vb...

Bu Uygur metinlerinde pek çok örneğini bulduğumuz ünlüler arası pozisyondaki dış konsonantının erken şekli olarak açıklanabilir. *bakıdıp*, *bekledip*, *çöküdü*, *çöküdüp*, *kavzadıp*, *korkıdu*, *korkıdur* vb... (bk. OTWF 764 ff.)

Harezm Türkçesinde de aynı şekilde *-madın* / *-medin* şeklinde görülür. Bu metinlerin birinde ayrıca *-mayın* / *-meyin* şekli de aynı fonksiyonda fakat farklı şekilde karşımıza çıkar: *barçamız barmayın*, *seni körmeyin*, *туру bilmeyin* (Brock. Ost. 253)

Çağataycada biz yeni gerundium eki şekli *-map* / *-mep*, *-may* / *-mey* ve *-mayın* / *-meyin* olumsuz anlamdaki gerundium eklerini yan yana buluruz. Çağataycada *-may* / *-mey* gerundiumu OT’deki gerundium eki *-yu* / *-yü* ve *-ma* / *-me* olumsuzluk ekinin kombinasyonu gibi durmaktadır. *-mayın* / *-meyin* gerundiumuna geldiğimizde, Orhon Türkçesinde *-mayın* / *-meyin* şeklinin –

* “On the Turkic Gerundial Suffix {-mAtI(n)} Makaleler II “Tarihi Türk Yazı Dilleri” s. 613-624 (Yayına hazırlayanlar: Emine Yılmaz, Nurettin Demir) Öncü Kitap 2004 Ankara

** Türkiye Türkçesine aktaran, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Doktora öğrencisi.

mayın şeklini buluruz. (Ton *bul-mayın*) Bu gerundium *-mA* olumsuzluk eki ve *-yIn* ekinden oluşmuştur ya da *-may / -mey* şeklinin instrumental hâl eki *-ın / -in* ekinin kombinasyonu sonucunda genişletilmiştir. Başka bir deyişle *{-mAyIn}* gerundium eki daha sonraki dönemde *{-madın / -medin}* şeklinde bulunmaz; fakat farklı bir ek şeklinde Eckmann tarafında haklı olarak farklı bir ek gibi açıklandı. (Çağatayca El Kitabı, p. 151)

OT’de *{-mAtIn}* eki EAT metinlerinde sürekli *{-madın / -medin}* şeklinde görülür: *öğüt al-madın, bil-medin, yer gök dahı olun-madın* vb... Çünkü üçüncü örnekte görüldüğü gibi EAT’de bu ek ayrıca “*bir şey olmadan önce, bir şeyi yapmadan önce*” anlamı da kazanmıştır.

{-mAdIn} olumsuz anlamdaki gerundium bugün *{-mAdAn}* şeklinde Türkiye Türkçesi, Azeri Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kırım Tatarcasında halen daha yaşamaktadır. O belki de analogik olarak (ablatif +*Dan* ve *-mAzDan* şekli *-mAzDan öndin ~ önjürdi* gibi deyimleşmiş şekle benzer) bir şekilden gelebilir.

ET’deki *{-mAtI(n)}* olumsuz anlamdaki gerundium ekinin etimolojisi üzerine şu ana kadar değişik teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorileri aşağıdaki gibi numaralandırabilir ve kritik edebiliriz:

- 1) Eski Türkçede gerundium eki *{-mAtI(n)}* orjinalde “*t*” olumsuz köklere eklenen fiilden isim yapan ek */-n/* instrumental hâl eki (Thomsen, Radloff, Bang, Brockelmann, Menges) Bu teori zayıftır, “*-t*” eki tam olarak *{-(U)t}* şeklindedir ve Türkçede olumsuz anlamdaki kökten isim yapmaz. Üstelik *{-mAtI(n)}* gerundium eki ayrıca Orhon Türkçesinde sonunda */-n/* olmaksızın *{-mAtI}* şeklinde de görülür.
- 2) Gerundium eki olan *-meti (-medi) / -metin (medin)* olumsuz köklere gelen */-d/* fiilden isim yapan ek ve *+ti* zarf ekinden oluşmuştur. < *-meti* < **med+ti* (Benzing 1952: 131) Benzing’in varsayımı zayıftır. Türkçede fiilden isim türeten */-d/* eki yoktur. A.Gr. üç örnek verilmiştir: *yıd* < **yı-d*, *to-d* < **to-* ve *ki-d* < **ki-* Birincisi bu kökler sadece farazidir, ikincisi kanıtlanmamıştır ve üçüncüsü ise bu hipotez yanlıştır. Ayrıca Benzing’in görüşü zayıftır: çünkü orijinal gibi duran *{*-mادت}* ilk olarak *{*-mattı}* şeklinde biçimlenmiştir, *{-madın}* şeklinden türememiştir.
- 3) Eski Türkçedeki *{-mati}* gerundium eki olumsuz anlamdaki fiil gövdesine “*-ti*” gerundium ekinin gelmesiyle oluşmuştur. (Ramstedt II 46) Ramstedt’in teorisi de zayıftır; *{-mati* < *ma-ti}* şeklinde açıklanamaz. Fiilden zarf yapan “*-ti*” eki için Eski Türkçeden “*tüketi, yüzeti*” gibi Tunyukuk yazıtından örnekler verir. Fakat bu gerundiumlar *{-I}* yazılış sırasına göre “*töküt-* ve *yüzüt-*” fiillerinde gelir. Eski Türkçedeki “*tüketi*” zarfı aslında “*tüketmek, bitirmek*” anlamındaki “*tüket-*” fiilinden *{-I}*

gerundium eki ile türetilmiştir.

- 4) *-madan / -meden* gerundium eki {< *-madın / -medin*} yan yana gelen aynı sesteş kelimedenden birinin düşmesiyle olumsuz anlamdaki kökten *-ma / -me* isim-fiil ekine ablatif hâl ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. *bil-me-me+din > bilmedin* (Ergin 1962: 324, 1972: 343) Ergin'in görüşü hem fonetik hem de semantik olarak yanlıştır. O, fonetik olarak yanlıştır; çünkü ekin en eski şekli (-mAdIn) değil, (-mAtI) ve (-mAtIn) şeklinde kanıtlanmıştır. Ergin'in görüşü ayrıca semantik olarak da yanlıştır, bu ek "bir şeyi yapmamaktan" anlamında değil "bir şeyi yapmamak" anlamındadır.
- 5) {-mAdan} eki olumsuz anlamlı fiil köklerine ablatif hâl ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. (Lyold B. Swift, A Reference Grammar of Modern Turkish, İndiana University Publication, Uralic and Altaic Series: 19, Bloomington, The Hugu 1963, 167) Swift'in görüşü yanlıştır; çünkü en eski şekil {-mAtI(n)} şeklindedir. Ayrıca ablatif hâl eki fiil köklerine eklenmez.
- 6) *-madan / -meden < ma-d-i-n / -me-d-i-n* olumsuz anlamdaki *-ma / -me eki+ -ı / -i* gerundium eki ve "-n" arasına "-d-" koruyucu ünsüzün gelmesiyle türetilmiştir. (Z. Korkmaz 1965: 269) Z. Korkmaz'ın görüşleri aşağıdaki sebeplerden dolayı kabul edilemez: a) Türkçede yardımcı (koruyucu) konsonant sadece /y/ dir; /d/ /t/ değildir. *ko-d-, to-d-, ı-d-, ki-d-* onun önerdiği bu tahlil şekilleri yanlıştır. b) *-A* gerundium eki bir diğerine eklenmez. c) *yirmedin* ve *irmedin* KB'den alınan örnekleri aslında *yirmedin* ve *irmedin* şeklindedir. Çünkü onlar Lars Johanson tarafından kaydedildi ve doğrulandı. (1979: 138)
- 7) Ş. Tekin'in teorisi: Olumsuzluk anlamı veren {-MA} ve {MATI} Toharca kökenli *-ma-te* şeklinden gelir (bazen *-mati+n*) (Ş. Tekin Tarih ve Toplum, Cilt 13, No 74, Şubat 1990 17- 81) Ş. Tekin tarafından ortaya atılan son görüş inandırıcı (Talat Tekin'in kendi deyimiyle *kandırıcı*) değildir. İlk olarak Ş. Tekin'in söylediği Toharca kelime (olumsuz) {-ma} Toharcada fiilden önce gelir. Toharcada durum böyle olduğuna göre nasıl, ne zaman, ek Türkçe fiil tabanlı bir köke eklenmiştir? İkinci olarak doğal ya da ödünç olarak alınan bir ek Türkçe fiil köküne eklenmesi olası değildir. Üçüncüsü Türkçe kendi olumsuz fiil sistemine sahip olamayacak kadar fakir değildir. Gördüğümüz üzere bu teorilerin hiçbirisi inandırıcı (kandırıcı) değildir. O zaman olumsuz anlamdaki {-mAtI(n)} gerundiumunun etimolojisi nedir? İlk olarak {-mAtI(n)} olumsuz anlamdaki ekin etimolojisiyle ilgili onun olumsuzluk eki {-mA} ile yakından ilgili olduğunu not edebiliriz, gerundium ekinin ilk hecesi hem fonetik hem de semantik olarak aynıdır. Türkçe olumsuzluk

eki {-mA} üzerine ortaya atılan görüşler arasında sadece Ramstedt'in görüşü kandırıcıdır. (inandırıcı) Ramstedt, Türkçe olumsuz anlamdaki {-mA} Proto-Türkçede “*e-” şekliyle “-m” isim fiil ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. Eski Türkçede *bolmaη* < *bolm-aη < **bolum+eη* gibi.

*e- olumsuz anlamdaki fiilin emir şekli arkaik olarak Çuvaşçada < *eη < *e-η şeklindedir. O, Proto-Türkçedeki olumsuz anlamdaki fiil ile Tunguzcadaki yardımcı fiil olan “e-” fiilinin aynı olduğuna inanmaktadır. (Ramstedt 1924 212-213) O aynı zamanda Proto-Türkçede olumsuzluk *e- “*olmamak*” anlamındaki fiilin aslında “*olmak*” anlamında olduğunu ve belki de Türkçedeki yardımcı fiil olan “er-” ile aynı olduğunu iddia etmektedir. Bence Ramstedt'in bu görüşüne iki düzeltme yapılabilir. Birincisi Tunguzca yardımcı fiil “e-” “olmamak” anlamında değildir, onun anlamı “yapmamak” anlamındadır. İkincisi Tunguzcada “e-” Türkçedeki “er-” yardımcı fiili ile hem fonetik hem de semantik sebeple aynı değildir.

a) *er-* /r/ sesine sahiptir, *e-* ise bu yoktur.

b) İki fiil de zıt anlamlara sahiptir.

Eğer biz bu iki zayıf noktaları göz ardı edersek, Ramstedt'in teorisi bu ekin etimolojisi ile ilgili ortaya atılan teorilerin en kandırıcısıdır. (inandırıcı) O, ayrıca niçin {-mA-} vurgusuzdur, sorusunu da aşağıdaki şekilde cevaplandırıyor:

*bolum ve *eη- birleşmesi sürecinde mutlaka iki fonetik olay aynı anda gerçekleşmiştir.

* *bolumeη* kelimesi içerisinde /u/ orta hece vokali iken düşürülmüştür. Böylece *bōlu'm kelimesindeki vurgu yön değiştirerek ilk heceye kaymıştır. *bōlu'm *e-η* > *bōl-ma-η*

Burada Türkçedeki olumsuzluk eki {-mA-} ekinin aslı üzerine Menges'in teorisini hatırlatmak istiyorum. Çünkü o Ramstedt'in görüşünden biraz farklı. Menges'e göre Türkçedeki olumsuzluk eki {-mA-} Altaycadaki olumsuzluk eki olan *e- olumsuzluk fiilinin etkisiyle -ma/-me isim-fiil ekinin kombinasyonundan gelir. (K. Menges, *Altaisch Studien II Japanisch und Altaisch Wiesbaden 1975 p. 114*) Menges'in fonetik olarak zayıf teorisi doğru bir usulde değerlendirilmelidir, onun {-mA-} ekinin vurgusu gibi etimolojisinin çok önemli parçası göz ardı edilmiştir. Çünkü Türkçede vurgusuz olumsuzluk eki pek çok kombinasyondan türetilmiştir, o vurgusuz değil vurgulu olmalıydı.

*kel-me' + *e-dim* > *kelme'*dim*

*kal-ma' + *e-dim* > *kalma'*dim* gibi. (Cf. Türk. *Hoca*' *Efendi* > *Hoca*'*fendi*, Kzk. *Alma*' *Ata* > *Alma*'*ta* gibi.)

Altaycadaki olumsuz anlamdaki fiil bugün sadece Tunguzcada *e- şeklinde yaşamaktadır. Tunguz dillerinin çoğunda olumsuz (yapmamak)

anlamındaki fiiller yardımcı fiil *e-* ile oluşturulur. Bu defective fiil bugün Tunguz dilleri içerisinde sadece üç işlek şekle sahiptir: *e-si-n* (present) *e-çi-n* (past) *e-tē-n* (future) *-ra* (ve ayrıca *-na*, *-sa*, *-da*) bir isim-fiil biçimi içerisinde temel fiil ve olumsuz anlamdaki *e-* temel fiilden önce gelerek olumsuz şekil yapılı.

Evk. *sā-re-m* “biliorum” *e-si-m sā-re* “bilmiyorum”

Evk. *sā-re-n* “o bildi” *e-ri-n sā-re* “o bilmedi”

Evk. *e-te-m hā-r* “bilmeyeceğim” *e-te-n hā-r* “o bilmeyecek” (K.A. Novikova “Evinsky yazık in YN SSSR V 99)

Olumsuz emir şekli de aynıdır. Olumsuz anlamdaki “*ekel*, *exel*, *eci*” gibi edatlarla şekillendirilir. Bütün bunlar olumsuz fiil olan “*e-*”den türetilmiştir.

Evk. *ekel bū-re!* “verme!”

Neg *exel bū-ye* < *ekel bū-re

Nan. *eci bū-re!* *id* (Tsintsius 1977: 432)

Tunguzcada olumsuzluk şekilleri olan olumsuzluk zarfları arkaik bir özellik olarak asıl fiilin önüne getirilir. Daha yeni olumsuzluk şekilleri ise sadece Nanay ve Ulcha dillerinde bulunur. Bu iki dildeki “*e-*” olumsuzluk fiilinin inflected şekli şimdiki zaman ve geçmiş zamanda esas fiilden sonra getirilir. Böylece büzülme (contraction) vasıtasıyla Nanay ve Ulcha dillerinde *-(a)si-* / *-(e)si-* (şimdiki zaman) ve *-(a)çı-* / *-(e)çi-* (geçmiş zaman) için eklenir. (Tsintsius 1977: 432)

Na *büre(e)sii* “vermem” < *büre- esi-i < *bū-re e-si(n) bi*

Ulcha *bū-re-si-mbi* “vermem” < *bū-re e-sin bi (cf. *būrii* “verdim”)

Na *büre(e)çimbi* “vermedim” < *bū-re e-si si* (cf. *būrisi* “vermezsin”)

Tunguzcadaki olumsuz fiil *e-* ve onun akraba türevlerine Moğolca ve Türkçe sahiptir. Moğolcada olumsuzluk onunla eş sesli olan (sesteş) *ese-* olumsuzluk fiilidir. (Poppe 1955, p. 287)

Mo *kele-be* “söyledi” *ese kelebe* “söylemedi”

Mo *ire-be* “geldi” *ese ire-be* “gelmedi”

Mo *yabu-qu* “git” *yabu-qu ese-kü* “git ya da gitme”

Mo *ki-kü* “yapmak” *ki-kü ese-kit* “yap ya da yapma”

Mo *ire-gsen-i* “gelebilir” *ire-gsen-ese-gsen-i* “gelebilir ya da gelmeyebilir” (Poppe 1954: 175, Lessing 1960: 333)

Tunguzcadaki olumsuz “*e-*” fiilinin türevine Türkçe de sahiptir. Bunlar Çuvaşçada “*an*” “yapmamak” < *(*eη*) MK (Oğuz) *eη* “hayır” *eη eη* “hayır hayır” MK *ep...ep* “ne...ne de” Kırg. *elek* “henüz değil” Yak. *ilik*.

Türk dillerinde sadece Çuvaşçada olumsuz edat “*an*” ile yapılan emrin

olumsuzu vardır.

Çhuv *kala!* “konuş!” *an kala!* “konuşma!” < *eḡ- kele!

Çhuv *pır!* “git!” *an pır!* “gitme!” < *eḡ bar!

Çhuv *kil!* “gel!” *an kil!* “gelme!” < *eḡ-kele!

Çhuv *kit-ter!* “gelmesine izin ver” *an kit-ter!* “gelmesine izin verme!” < *eḡ kel-tür-

Kırgızcada olumsuzluk edatı “*elek*” “henüz değil” {-V} ya da {-y} gerundium şekillerine eklenerek olumsuz present perfect (henüz olmamış aksiyonları) kısa süre içerisinde olacak aksiyonları ifade eder.

Kırg *kel-e elek, kelelek* “henüz gelmedi”

Kırg *süylöy elek* “henüz söylemedi” < *söyle-yü elek

Yakutçada “*ilik*” bu dildeki ile aynı fonksiyondadır.

Yak *iste ilikpin* “henüz işitmedim” < *eḡid-e elik bin

Yak *körö ilik pin* “henüz görmedim” < *kör-e elik bin

Bu örnekler Kırgızcadaki “*elek*” ve Yakutçadaki “*ilik*” edatlarını açıklar. Aslında olumsuzluk edatları Altayca olumsuzluk fiili “*e-*’den” türetilmiştir. < *e- ”yapmamak”

Biz şimdi tekrar {-mAtI(n)} ekine geri dönebiliriz. Yukarıdaki açıklamaların ışığı altında bu ekin Altayca “*e-” olumsuzluk fiiline {-m} isim-fiil ve {*-tI(n)} gerundiumunun eklenmesiyle oluştuğunu kabul edebiliriz.

*al-ı-m e-ti(n) > Orkh. *almatin* “almadan”

*udı-m e-ti > Orkh. *ūdımattı* “uyumadan” gibi.

{-mAtI(n)} ekinin {tI(n)} elementi için bu gerundium ekinin sadece Uygurcada *neçökle-ti* ~ *neçökle-di* “nasıl yaptı, hangi tarzda yaptı” zarf yapısı içerisinde bulunan olumlu anlamdaki köke eklenmiştir. Aşağıdaki örnekleri incelersek:

şmnug neçökleti “Ölüm zebanisi onu nasıl olup da öldürdü” (M I 19 10)

neçökle-di meniḡ balıkımtakı uluşumtakı ig toga ketmez “Nasıl olup da benim şehrimdeki hastalık yok olmaz” (D IV 10 62-3)

{-tI(n)} eki bugün sadece son zamanlarda merkez İran’da keşfedilen Halaç Türkçesinde bulunmaktadır. Bu ekle ilgili dilde umumiyetle olumlu anlamdaki köklere “-di~ -ti” şeklinde eklenmektedir. Genel Türkçedeki {-Xp} gerundiumunun fonksiyonuna sahiptir. Aşağıdaki örnekleri incelersek:

hün-di atlandılar “Atlara binen atlılar göründüler” *vu’r-di yuk-, vah-i-ti kördük* gibi. (Doerfer 1988: 132)

Halaç Türkçesindeki gerundium eki -di / -ti ayrıca Halaç Türkçesinde

/-dU/ şeklinde görülür. Bu kök şekli Farsça edat “u” ile /-di/’nin kaynaşması sonucunda oluşmuştur. *sildü sipirmek* “silmek, süpürmek” < *sıl-di u sipirmek* (Doerfer 1988: 131) *kel-du varmak* “gelmek ve varmak” < *kel-di u varmak*, *ke’l-du keçmek* < *kel-di u keçmek* gibi... (Doerfer 1980: 147)

Aşağıdaki örnekler bize /-dU/ şeklinin nasıl oluştuğunu açıkça göstermektedir.

tiş-ti u qavzan-di = Fars. *u ufān u hizān raft* (Doerfer 1988: 132)

Bu makaleyi sonuçlandırmadan önce MK’de birkaç defa görülen {-mAdIp} gerundiumuna dikkat çekmek istiyorum: *körmedip* “görmedim” (MK I 380, 420) *bolmadıp* “olmadım” (MK III 121) gibi. Bu örnekler dişler arası /d/ iledir, o da olumsuz fiil *e- göstergesidir, ayrıca Proto-Türkçe {d} ya da {ǰ} ile pekiştirilmiş bir köke sahiptir. *ed- (Orkh.) ı- ya da id- “göndermek” to- ve tod- “doymak” Uig. *yüd-* “yüklemek” < *yü-d- (cf. yük “load” < *yü-k

Biz o halde MK’deki şekilleri *bolmadıp*, *körmedip* gibi kabul edebiliriz. Yukarıda bahsettiğimiz büzülmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır:

**körü’ m ed-i-p* > *kö’ rmedip*

*bölum ed-i-p > *bö’ lmadıp*

Kaynaklar:

- BANG, W., 1923: “Das negative Verbum der Türkspacachen” *SBAW* XVII, pp. 114-131.
 BENZING, Johannes, 1952: “Der Aorist im Türkischen” *UAJb*24, 1-2, 130-132.
 BROCKELMANN, C. 1954: “Osttürkische Grammatik der İslamischen Literatur-Sprachen Mittelelasiens, Leiden.
 DOERFER Gerhard und Semih Tezcan 1980: “Wörterbuch des Chaladsch, Budapest.
 ..... 1988: Grammatik des Chaladsch, Wiesbaden.
 ECKMANN Janoz, 1966: Chagatay Manuel, Bloomington.
 ERGIN Muharrem, 1962: “Türk Dil Bilgisi, İstanbul 4. Baskı 1972.
 JOHANSON Lars, 1979: “Altürkisch als dissimilierende Sprache” Akademie der Wissenschaften und der Literature, Mainz.
 KORKMAZ Zeynep, 1965: “Türkiye Türkçesindeki –madan / -meden zarf-fiil ekinin yapısı üzerine” *Türkoloji Dergisi* II. cilt 1. Sayı Ankara 259-269
 LESSING Ferdinand D, 1960: *Mongolian – English Dictionary*, Berkley and Los Angles.
 MENGES Karl H. 1968: “The Turkic Languages and Peoples” Wiesbaden.
 RADLOFF W. 1987: “Die alttürkische Inschriften der Mongolei” Neue Folge. St. Petersburg.
 RAMSTEDT, G. J. 1924: “Die Verneinung in den altaischen Sprachen, Eine semiologische Studie” *MSFOu* III, pp. 210-213.
 ..... 1952: *Einführung in the altaische Sparachwissenschaft* II, Her. Pennti Aalto, Helsinki.
 RÄSÄNEN Martti, 1957: “Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen, Helsinki.
 SWIFT Lloyd, 1963: *A Reference Grammer of Modern Turkish*, Bloomington.

TEKİN Şinasi, 1990: “Türkçede –MA- Olumsuzluk ile –DIK+ Eki Nereden Geliyor?” Tarih ve Toplum, cilt 13, sayı 74, Şubat 78-81.

TEKİN Talat, 1968: A Grammar of Orkhon Turkic, Bloomington.

.....1989: “On the of Turkic Negative Suffix {-mA-} AOH XLIII, 1 pp. 81-86.

..... 2000: Orhon Türkçesi Grameri, Ankara.

THOMSEN Vilh 1896: Inscriptions de l’Orkhon déchiffrees (=MSFOu V) Helsingfors.